

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

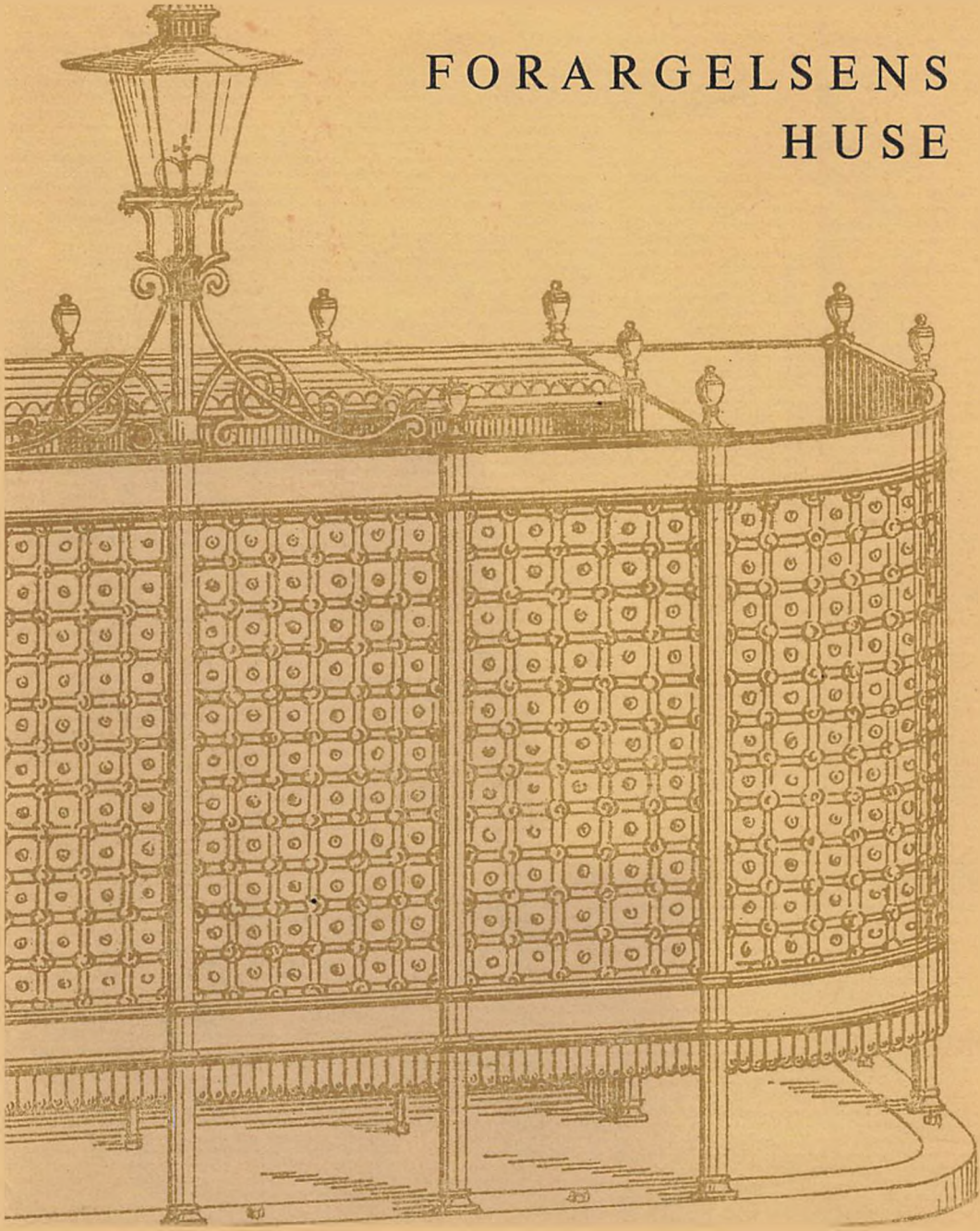
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FOR ARGELSENS
HUSE

FORARGELSENS
HUSE

Blade af dagliglivet
i København
i de såkaldte gode
gamle dage

Af V. Malling

Springvandet på Gammeltorv
er byens ældste bevarede
springvand, opstillet 1609.

Caritas er en ung,
smuk kvinde med et lille barn
på venstre arm og en dreng
stående ved sin højre side.

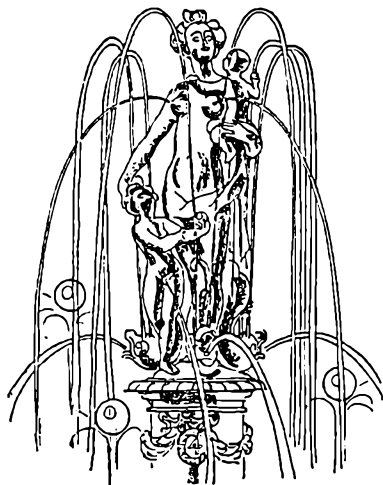
Der sprang fine stråler ud fra
kvindens velformede bryster,
mens drengen tissede af

hjertens lyst. Men i 1860 -
omtrent samtidig med,
at byen fik de første offentlige
pissoirer - blev de tre fine
stråler stoppet, fordi figurerne
havde lidt frostskaade.

Men det kan såmænd også godt
have været gryende
victorianisme, der var årsagen.

Figurerne måtte repareres
omkring 1940, og da
de igen blev opsat, var alt i
bedste orden, så efter krigen
har såvel Caritas som
den lille dreng påny optaget
deres dekorative sysler.

Og alle ere glade.

CARITAS

tegning af Axel Nygaard

Politiken bl. a.

26. 12. 1955

Inspirationen til dette lille arbejde er naturligvis hentet i Gabriel Chevaliers bog »Forargelsens Hus« (Carit Andersens Forlag, København 1949). Chevaliers bog hed på fransk »Clochemerle«, den lille by, som bogen handler om, men den danske titel er meget, meget bedre, for det, man husker af bogen, er jo alligevel den humor, der gennemrisler debatten om, hvor man kan placere et pissoir, og så naturligvis beskrivelsen af etablisementets indvielse.

Når man arbejder i nogen tid med Københavns udvikling i forrige århundrede, støder man gang på gang på bemærkninger om de forskellige former for uhumskhed, der kendetegnede de »gode gamle dage«.

Det begyndte med det næsten fuldkomne griseri, delvis af mangel på de fornødne faciliteter, delvis på grund af det ægyptiske mørke, som rugede over staden om natten.

Fra urenlighed i krogene, i ly af risalitter og nedløbsrør (f. eks. Thorvaldsens Museum) nåede man endelig frem til opstillingen af visse frimodigt udstillede, fritstående etablisementer. De skulle ikke undgå opmærksomheden, og dette lykkedes i så

høj grad, at folk – formentlig under påvirkning fra udlandet og en spirende victorianisme – fandt synet for stærkt. Nu havde udstillingen af etableringerne imidlertid gjort reklame for sådanne og oparbejdet markedet, derfor kunne næste led i udviklingen blive en mere diskret anbringelse. F. eks. inde i et såkaldt buskads.

Sidste led i denne udvikling er anbringelse af anstalterne under jorden.

Problemer er der dog stadig. Der er for få etableringer. Der er navnlig for få til at betjene kvinderne, som jo ikke er slet så praktisk indrettede som mandfolkene. – Et lille bitte problem er det at få tydeliggjort i turistførere, turistkort m. m., hvor sådanne tilflugtssteder forefindes.

Hvis læseren hører til de mere sarte og »åndede« kategorier, der f. eks. skelner mellem nævnelige og unævnelige foreteelser, kan man nøjes med dette forord, som vel ikke kan bryde trætte.

Men står vi i grunden tilbage for Clochemerle?

Det forekommer rimeligt at begynde med et citat fra Politivennen 1798. Blandt det utal af »Uorden«, som dette blad påtalte gennem årene, handlede mange om det svineri, som navnlig fandt sted i mørke. Men at det ikke blot var i mørke, vidner andre klager om. Disse klager kan formentlig side-stilles med de læserbreve, som optages i aviserne i dag.

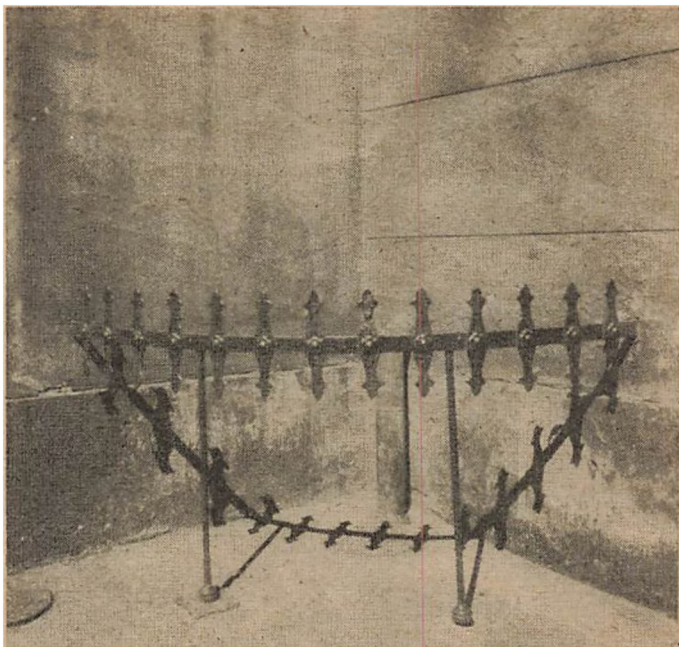
»En af de Ulejligheder en stor Stad medfører, er at Folk, især de, hvis Forretninger idelig kalde dem fra een Deel af Staden til en anden, i en Afstand fra Hjemmet overfalder af Trang til de naturlige Ud-tømmelser, saa at de enten nødes til en unaturlig og altsaa skadelig Nægtelse af Naturens Fordringer, eller til at fyldestgøre dem paa Gaden selv. Uden at tale om det uanstændige, der endog ofte med Flid ledsager det sidste Middel, vil det være nok at gjøre opmærksom paa Væmmeligheden af at spolere med flere Sandser disse Urenligheder, og tillige paa Usundheden af den derved besmittede Luft. At see alle Porte og Døre, hvoraf ikke er daglig Færdsel, ja, Fortoge og Gader selv fulde af Dræk, at finde Porte og Kroge stinkende af uophørlighen-kastet Urin er noget, som kun under slet Politiind-retning kan have Sted i en stor Stad, der har Hove-

der nok der kunne udtænke Midler mod Uordener, og Formue nok til at iværksætte dem. Man maae derfor haabe, at Kjøbenhavn, hvis dette kunde vække nogen Opmærksomhed hos vedkommende, engang vorder befriet fra en saa vanærende Skidenfærdighed.

Da Indsenderen venter det Svar: Det er let at klage over Uskikke og bede andre udtænke Midler derimod, saa har han ogsaa betænkt sig paa et Forslag, som han overlader de skjønssomes Dom. Han troer nemlig, at der i hver nogenledes lang Gade skulde være eet og i det længste flere smaae af de offentlige købte Huse, der indrettes paa en smuk og bekvem Maade til Lokummer; slikt Huus kunde have to Døre, een hvoraf de gik ind, der nød denne Bekvemmelighed frit, og den anden til Indgang for dem, der vilde erlægge en halv eller heel Skilling. Men ingen, som ikke vilde betale, maatte formenes den frie Dør.

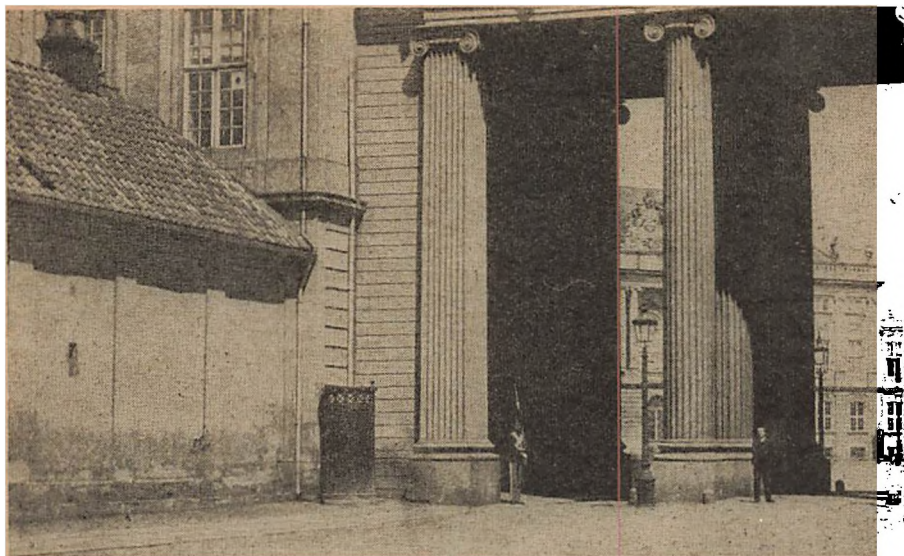
Jeg vil ikke paastaae, at dette Forslag er det eneste eller bedste, der i denne Sag kunde gjøres, men jeg troer, at først naar det eller nogen lignende er iværksat, vil et skarpt Politie være i Stand til med rette at bortjage dem, som nu saa ubehageligen besudle vore Huse og Fortoge«.

Ved domhuset findes fire kroge. De to er ubelyste og kunne da tjene som bekvemmeligheds-kroge – skærmet af et dulmende mørke. Derfor er de beskyttet af et sådant afviserværk. De to andre kroge er belyst af gadelyster på nært hold, så de klarer sig uden afskærmning.

Gelegenheit macht Diebe – ikke så snart fik man en ny krog, før folk vidste at betjene sig af den. Politiet kunne ikke magte situationen. Skrivelse 13. 10. 1874 (Br. & Vv. 616/1874).

Det hæv, som det hiændes venttes, altes-
 du vist sig, at flere af de forskyllte Kroge,
 der dannes af det nye Theater, Hofmusei, mis-
 bringes til Pissoirs, og det følger af sig selv, at
 Politiet ikke vil være istand til at forhindre dem.
 Udover uden i Vagthold, hvortil der aldies
 mangler Kræfter.

Et pissoir i hver af de to kroge ved kolonnaden! Men tilstanden forhen var endnu mere ufattelig. Det er til nu en uløst gåde, hvornår de blev sat op, og hvornår de blev taget ned.

Akademiets erklæring 21. 12. 1875 om en højst alvorlig sag. (Br. og Vv. 749/1875).

Akademiets høit færdig svar, at det aflæsede Brev
 Højn' ikke vil være at anbefale for Højn'stens Tjens-
 givend' at anbringe Pissoirs uden om den nævnte Lands-
 Laber. Akademiets fornuft, at de nævnte Pissoir
 for at blive det Højn' for de Epalerbygninge, først maaske
 anbringes det med Epalerbygningens Tidsfasader
 aflæsede nærmere Originalen af Akademiets, som vistnok
 vilde vide at finde en Form, der ikke vil Højn'st

Der klages 1800, 1805, 1806, 1823 og 1828 over urenlighed ved Rundetårn, 1816 over en krog ved Råd- og Domhuset, 1816, 1817, 1826, 1827 og 1843 over forholdene ved Hovedvagten på Kongens Nytorv. Klagen fra 1827 skal omtales nærmere.

Hovedvagten, som lå på Kongens Nytorv, meget centralt, var gennem årtier genstand for almindelig opmærksomhed, dels på grund af de afholdte koncerter, dels formedelst de primitive aftrædelsesforhold. I Politivennen 1827 s.281 omtales tre uordener, hvoraf kun den ene skal trækkes frem her:

»Paa Vagtens anden Side mødes Næsen af en ikke mindre ubehagelig Stank, som hidrører fra den Vædske, der strømmer ud over Gaden fra en der værende Urinkrog«.

Iøvrigt klages der igen 1862 af 3 husejere i nærheden af Hovedvagten (Br. & Vv. 278/1862), hvilket medførte en også i vor tid kendt diskussion om, hvem det påhvilede at holde etablissementet i orden. Ny klage i 1870. Senere forstummede klagerne, formentlig dog kun fordi hovedvagten blev nedrevet i 1874.

Trinitatis Kirke var også i søgelyset, hvilket fremgår af et læserbrev til Politivennen 1823 s.6716-17 om »de Uhumskheder, der altid sees imellem Blendingerne paa Trinitatis Kirke ud til Landemærket, hvilket ikke allene findes at være tilVanziir for en af Byens Hovedkirker, men ogsaa i anden Henseende ikke passer sig, som den Skjønsumme nok fatter«.

Indsenderen foreslog opsat et afspærrende gitter. Det var iøvrigt anden gang det år, det var nødvendigt at behandle denne krog. Og der kan næppe være sket alverden, for f.eks. i 1828 (Politivennen s. 863-64) er der et læserbrev om samme emne under betegnelsen »Slem Potpourri ved Trinitatis Kirke og Taarn«. Indsenderen foreslår, at graverkarlen hver morgen gør i orden. I næste nummer oplyses, at »det kun er paalagt Kirkens Betjente at sørge for Kirkens indvendige Renholdelse«. Redaktionen foreslår da opsat et afspærrende gitter og ses ikke at følge sagen op.

Og Amaliegade nævnes 1816, 1838 og 1839. Læs her om forholdene, som de skildres 1838.

Politivennen 2. 6. 1838 anfører side 354-55: »Det er et højst væmmeligt Syn, at see den Krog tilvenstre i Amaliegade foran Palaiet, og næsten er det umuligt at passere Fortouget der med Damer, ikke blot for det Søle, der gjerne findes, men som oftest har man Skuet af en eller flere af Vagtmandskabet, som opstiller sig for at lystre Naturens trængende Bud. På hvilket som helst andet Sted vil Offentlighed af dette Slags være upassende, men er det endnu mere udenfor et kongeligt Palais«.

Et sidste citat af denne slags. Fædrelandet skrev 25. 5. 1861: »Et andet Exempel frembyde de nye Billedstøtter, som smykke Indgangen til Frue Kirke. Trods den på Kirkens Mure malede indstændige Bøn om Skaansomhed, ere de blevne – to nye Urinkroge; paa hver Tid af Dagen kan man finde dem benyttede dertil, Fodstykkerne staae ofte som Øer i en Møddingpøl«. Intet var helligt.

Hygiejnikerne talte en lang tid for døde øren. Callisen påpeger i sin bog (1807) »det væmmelige og ubehagelige i, at der overalt findes aabne Urinkroge«. E. Hornemann, en af vore mest energiske forkæmpere for hygiejne, skrev 1847 i »Om adskillige Mangler ved den offentlige Reenlighed i

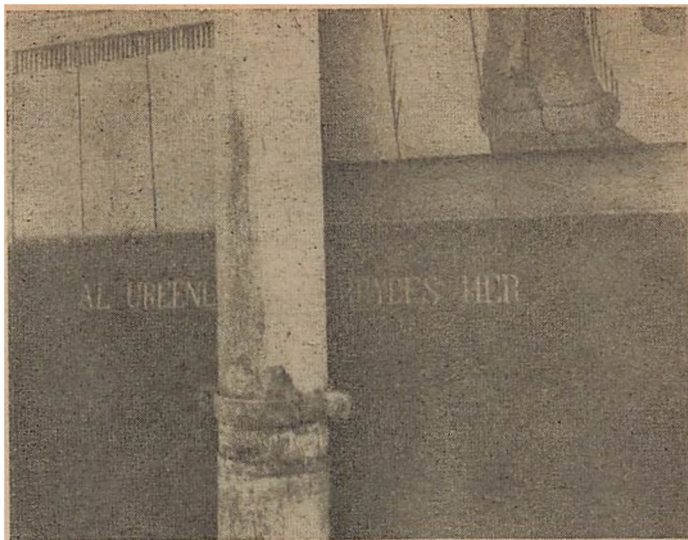
Kjøbenhavn ...«: »... og paa mange Steder følges man, især om Sommeren, af den velbekjendte ammoniakalske Dunst fra Urinkrogene langs Murene og Portene« (side 17).

Klagerne fik dog efterhånden en vis virkning. Kommissionen for de hygiejniske forholds forbedring i København var opmærksom på forholdene, og der skrives herom bl.a. (B.R.F. 1851/52, side 163):

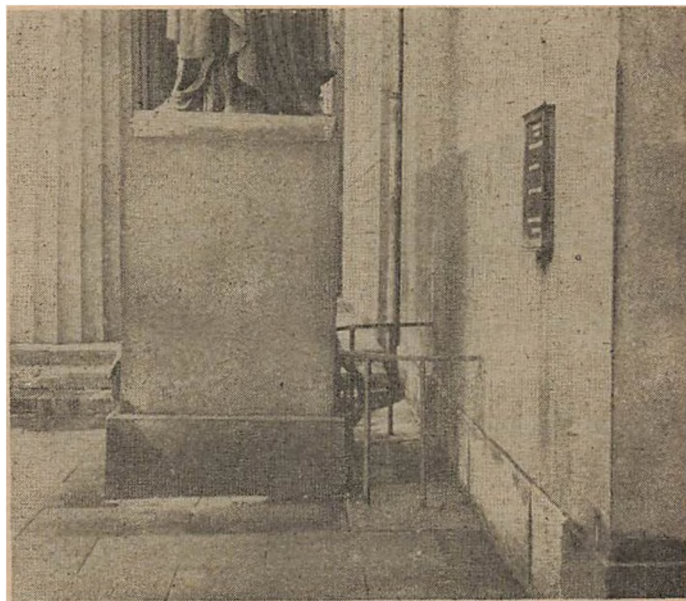
»Endelig havde Commissionen henledet Opmærksomheden paa den Mængde skadelige Uddunstninger, der afstedkommes i Porte, i Gadekroge og desl. ved Folk, der lade Urin paa saadanne Steder«. Det foresloges (side 219-221) som forsøg at lade opstille en urinkumme ved en af kommunens ejendomme.

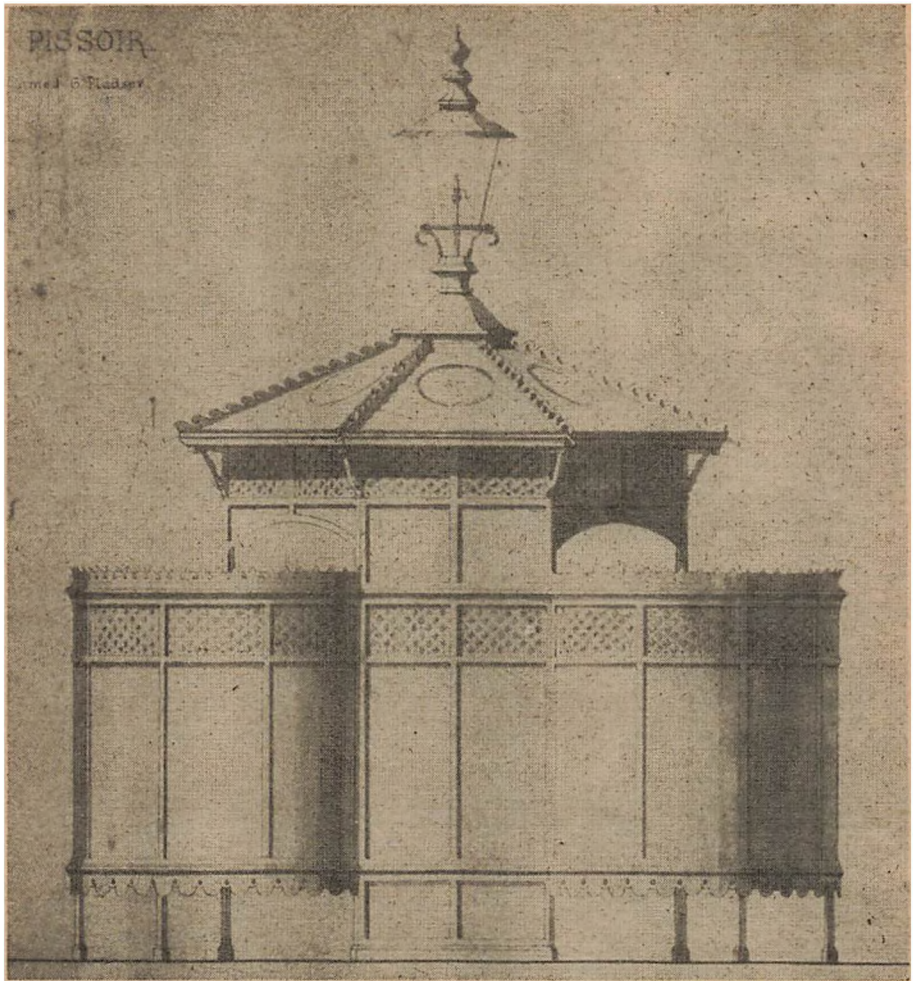
Allerede i januar 1852 (2. sekr. 1829/1856) skrev borgmesteren til kærneren og foreslog urinkumme anbragt ved Råd- og Domhuset samt ved sandkisten for enden af Nyhavn. I de følgende år opsattes da forskellige steder sådanne kummer. En henvendelse til havnevæsenet 20.11.1854 om opsætning af et pissoir (i konceptet rettet fra Urinhus)

Så mørkt var der, at skyggen af et nedløbsrør var fristende, når øllet skulle kvitteres. På muren blev påmalet »Al Ureenlighed forbydes her«. Thorvaldsens Museum, opført 1839-48.

Moses slog vand af klippen i en snæver vending. Som han står her foran Frue Kirke har han fristet manganen forbi-passerende over evne. Det høje fodstykke gav læ, derfor måtte man sætte et afviserværk op. Mosesstatuen blev rejst 1858.

Udformningen af et pissoir var en alvorlig opgave. Dette etablissement er tegnet af teaterarkitekten V. Dahlerup, dateret november 1891 (Vejkontoret, Stadsingeniørens Direktorat). Tegningen er betegnet »Pissoir med 6 Pladser«; der blev også skitseret typer beregnet på færre personer.

ved enden af St. Annæ Plads medførte svar fra den samlede havnebestyrelse, som frarådede den påtænkte indretning, da et så afsides pissoir »neppe vil afholde Forbigaaende, Droskekudske eller Arbeidsfolk fra... at anvende Porten til Klædeoplæggets Magasinbygning til Urinkrog, da denne ligger ud mod Gadens befærdede Fortog«.

Fra de følgende årtier har vi en række karakteristiske og tidstypiske udtalelser om, hvor man skal placere pissoirerne, og hvordan de skal se ud.

Det kgl. Teaters nye bygning påbegyndtes 1872 og teatret åbnede 15.10.1874. Teaterchefen skrev 5.9. 1874 til kommissionen for opførelsen af den nye teaterbygning (Br. & Vv. 161/1874) om den i kommissionen fremsatte tanke, at der burde anbringes to pissoirer på torvet uden for den nye teaterbygning. Han var overbevist om »den uundgaaelige Nødvendighed af en Foranstaltning i denne Retning, ikke mindst for at overholde Renlighed i den nye Bygning end for i Mellemakterne under Forestillingerne og efter disses Slutning at afværge en utilstedelig og for Publikum modbydelig Benyttelse af Theatrets Omgivelser«.

Sagen oversendtes til magistraten, som udbad sig forslag.

1.10.1874 sendte arkitekterne Dahlerup og Petersen en skitse, som viser to pissoirer bag teatret, men kommissionen fandt ikke, at dette var nok. De måtte anbringes nærmere hovedindgangen. Derefter fulgte forhandlinger om, hvem der skulle betale gildet, og kirke- og undervisningsministeriet foreslog 5.10.1875 anbringelsen af et pissoir uden om den firearmede kandelaber foran teatret. Magistraten fandt, at dette ville være til vansir, hvorfor magistraten så spurgte kunstakademiet, som svarede 21.12.1875, »at det efter dets Skjøn ikke ville være at anbefale fra Skjønhedens Synspunkt at anbringe Pissoirer uden om den nævnte Kandelaber«. Sagen gik i baglås.

Politiet havde også opmærksomheden henledt på dette problem. Politikammeret skrev 13.10.1874: »Det har, som det kunde ventes, allerede vist sig, at flere af de forskjellige Kroge, der dannes af det nye Theaters Ydermure, misbruges til Pissoirer . . .«, og da der ikke skete noget i sagen om opførelsen af de fornødne etableringer kom der en dagsbefaling 14. 11. 1876 vedrørende Det kongelige Teater:

... »de vagthavende Betjente (skulle) under Akterne skiftevis og i Opholdet mellem Akterne begge to patrouillere udenfor Theaterbygningen, navnlig for at paase, at ingen Overtrædelse af Forbudet i Politivedtægtens § 48 mod Besudling af offentlige Bygninger for Theaterbygningens Vedkommende finde Sted«.

Redaktør Bille udtalte f.eks. 1.4.1878 (B.R.F. 1878 /79, side 7) om anbringelse af et pissoir mellem Det kgl. Teater og nuværende Magasin du Nord:

»For at gjøre Nytte maatte disse (indretninger) være i umiddelbar Nærhed af Bygninger, og forhaabentlig vilde de blive vel indrettede og ikke komme til at ligne dem, der findes paa adskillige Punkter af Byen.

Ved Børsen for Eks. var Tilstanden saa uanstændig, at det var ubegribeligt, at den havde kundet bevarer saa længe; navnlig om Aftenen forvandles hele Gaden til en stinkende Rendesten ved den Flod, der udgaaer fra Pissoiret . . .«.

Side 136 omtales en konference mellem borgmester Ehlers og politidirektøren, teaterchefen og professor Dahlerup m. fl., »hvor man havde været paa

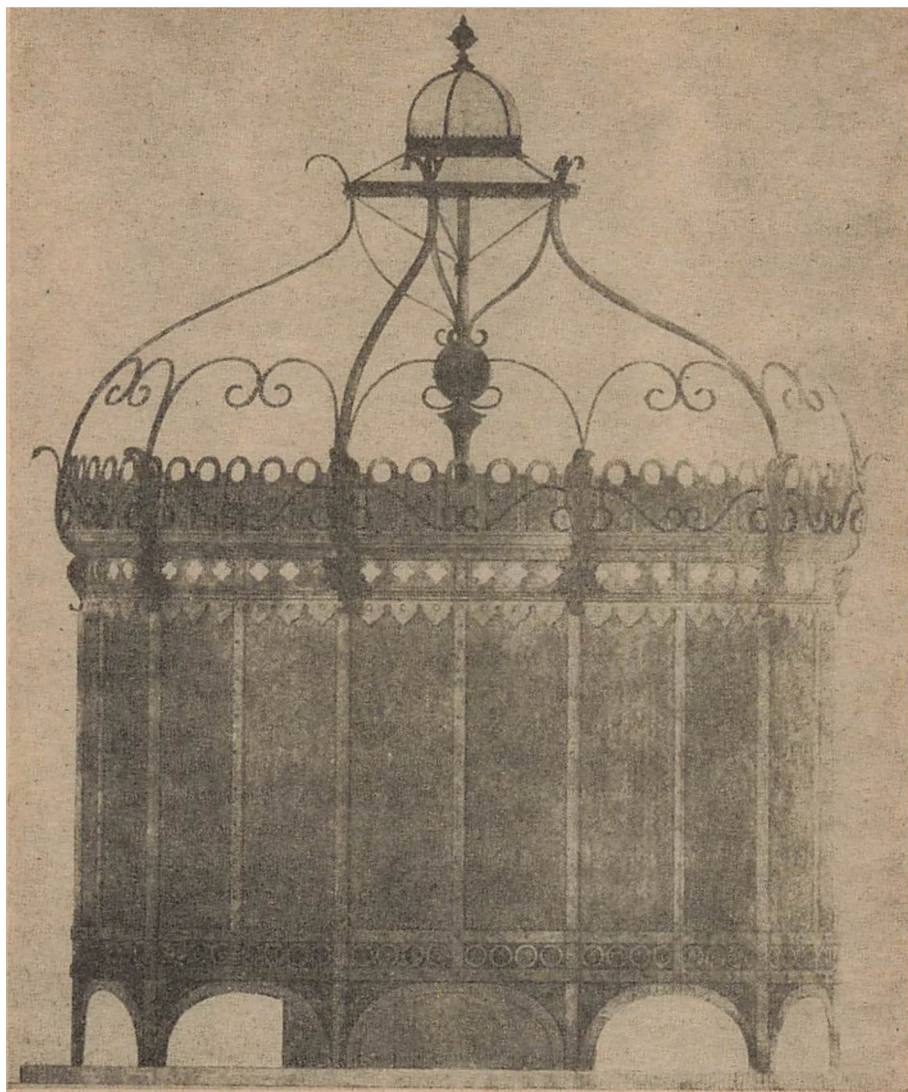
det Rene med, at naar man vilde anbringe Pissairs, maatte de, naar man vilde værne om Theaterbygningen, lægges saa nær denne som mulig og være let iøjnefaldende og lettilgængelig for Publikum. I de senere Aar var Besudlingen af Theaterbygningen i øvrigt i betydelig Aftagen, og de enkelte Forsøg, der endnu gjøres, kunde forhindres ved Anbringelsen af Bøiler i de Kroge, som særlig opfordre til at træde derind«.

Oberst V. O. Lehmann udtalte (side 138): »Tænkte man kun paa dens (bygningens) Bestemmelse, vilde man finde den styg, om den saa blev indrettet som et Slot; men Skjønhedshensynet kunde vel tilfredsstilles«.

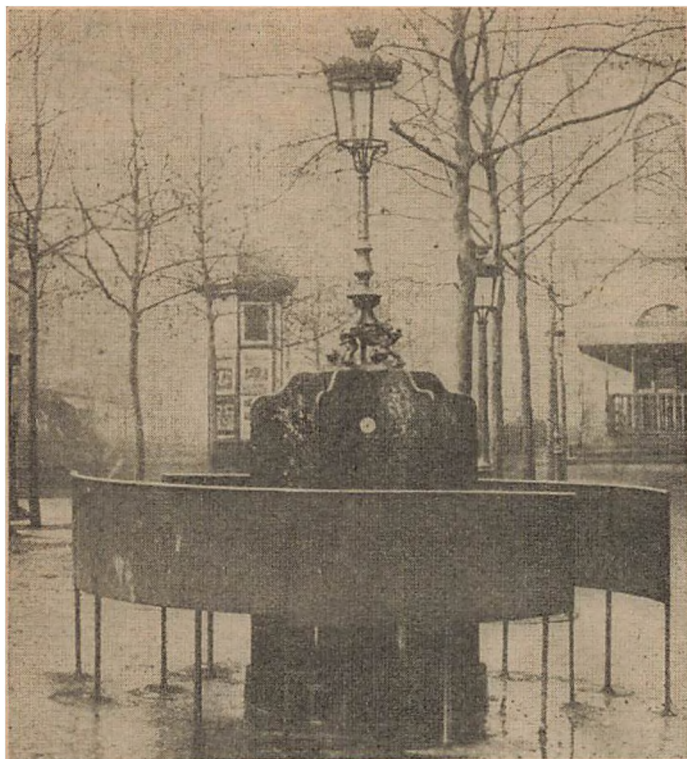
»En saadan Bygning skulde ikke være monumental, men saa lidet som mulig tiltrække sig Opmærksomheden«.

Den 9. 4. 1883 forelå i borgerrepræsentationen en udvalgsbetænkning vedrørende tilvejebringelsen af offentlige retiradebygninger m. m. (B.R.F. 1883/84).

Kommandør P. F. Giødesen udtalte bl. a. »at offentlige Retirader, naar de lagdes paa et aabent

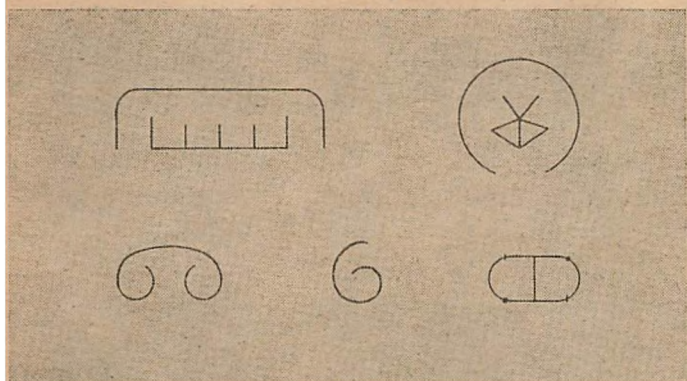
Dette statelige etablisement blev ikke udført, men skitsen er meget smukt farvelagt og gennemarbejdet. Usigneret tegning i Vejkontoret, Stadsingeniørens Direktorat.

For at vise et mavebælte-pissoir bringes her et billede fra Paris.

(Stadsarkitektens Direktorat).

Man har ikke kunnet fremskaffe et tilsvarende billede fra København af denne særdeles frimodige type, som tillod den aftrædende at udveksle hilsemer med forbipasserende, hvis det da ellers gik an af hensyn til takt og tone.

November 1890 afholdtes »mandtak« over de offentlige pissoirer og antallet af arbejdspladser dersteds. Tegningen viser de almindeligste typer.

(Borgerrepræsentationens forhandlinger 1901-02, tillægget s. 319-25).

Terrain, neppe vilde blive benyttede af Kvinder, for hvem de især skulde være til Nytte«. Den blufærdighed, den blufærdighed!

I Politiken for 15.3.1886 kan man under betegnelsen »Kommunal Uanstændighed« finde et (fingeret?) læserbrev: »Hr. Redaktør! Jeg vil bede om Plads for en Indsigelse angaaende et kommunalt Æmne af temmelig kilden Natur. Men det er bedre, der bliver en Gang talt offentlig derom, end at den offentlige Velanstændighed skal krænkes hver Dag og Time paa Dagen...« »Hvad kan være værre end de Ehlerske Mavebælter, der staar paa Nørre Boulevard og Kultorvet, hvor de Besøgende fra Templets Allerhelligste kan veksle glade Hilsener med deres Bekendte paa Fortovet?«

Endnu er vi nogle stykker, der kan huske den slags etableringer, og som kan forstaa, at det kunne være et spørgsmål om takt at afgøre, om man skulle hilse i en sådan situation eller ej.

Byen Clochemerle træder én lyslevende imøde, når man læser magistratens skrivelse 27.10.1887 til brolægningsspektøren (Br. & Vv. 481/1887), hvori det lyder:

»Da det er kommet til Magistratens Kundskab, at man fra omliggende Bygningers 2den Sal kan se ned i det Pissoir, som for Øjeblikket opstilles på Gammel Torv... skulle man anmode om... at lade anbringe Tag over paa en saadan Maade, at den paaklagede Ulempe for Fremtiden forhindres«.

Efterhånden dukkede rigtige nødtørftanstalter op i udlandet – med byernes vækst blev afstandene fra hjemmet jo større og sådanne anstalter derfor mere nødvendige. Dette eksempel måtte smitte i en by, der som København bestræbte sig for på forskellig måde at ligne en rigtig storby (København og Frederiksberg havde i 1885 tilsammen ca. 315000 indbyggere). (Meldahl om forholdene i Paris, B.R.F. 1881/82, side 117).

Det blev etableringer med lokummer m. m., og de skal omtales her, selv om denne redegørelse fortrinsvis beskæftiger sig med pissoirer, fordi man derved får et led af udviklingen med.

Fra og med 1886 kom der skred i udviklingen. I november 1887 skrev fabrikejer Albert Thomas, Berlin, til magistraten og tilbød denne at opstille »for-nødenhedsanstalter« (således oversatte magistra-

ten udtrykket Bedürfniss-Anstalt). Han ville drive dem selv, tage en betaling, som fastsattes af magistraten, og samtidig ville han gerne opstille nogle plakatsøjler. (Mag. Brol. og Vejev. j. nr. 982/1886). Sagen gik til udtalelse hos stadsingeniøren, men der skete nu ikke mere, før magistraten i 1887 fik to henvendelser. 3. 11. 1887 modtog magistraten en skrivelse fra »Kvindelig Fremskridtsforening«, hvori det påpeges, at mens der rundt i staden fandtes »Aftrædelsesrum for Mænd« til gratis afbenyttelse, fandtes der ikke noget gratis aftrædelsesrum for kvinder. Skrivelsen er påtegnet en anbefaling fra overlæge ved Vestre Hospital Rudolph Berg.

Få dage senere forelå fra bygningstegner A. Larsen et forslag til »offentlige Toilethuse«, som skulle deles i herreafdeling, dameafdeling og med rum til 1. klasse, 2. klasse og 3. klasse, differentieret i henseende til udstyr, bekvemmeligheder og pris. Larsen skriver bl. a. ... »Meget af den Urenlighed, man daglig kan se, såvel i Gaarde som paa Gaden, vilde derved forebygges«. Priserne skulle iøvrigt være henholdsvis 10, 5 og 2 øre pr. besøg i de forskellige klasser.

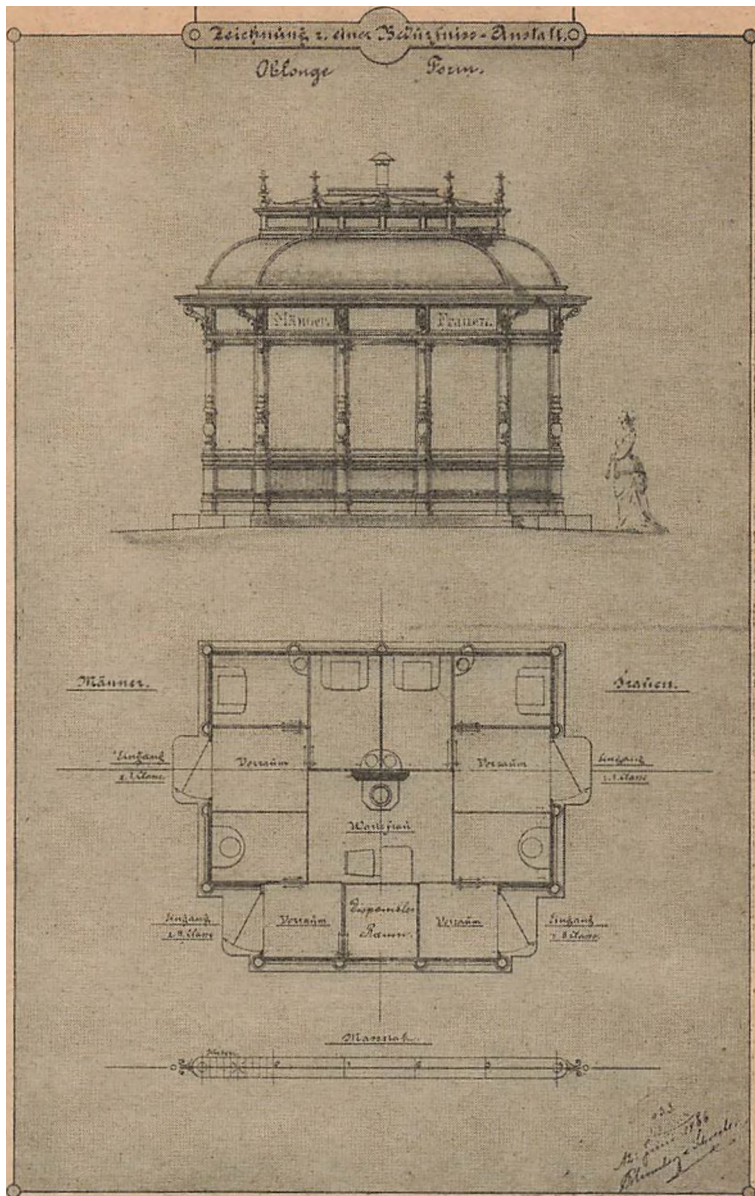
Det må være denne inddeling af kunderne i klasser, der sigtedes til i den klassiske inskription på væggen i min barndoms das på badeanstalten: »Første, anden, tredie Klasse alle i denne Kasse«.

10.1.1888 forelå stadsingeniørens udførlige redegørelse for de forskellige forslag. Stadsingeniøren gik ind for, at kommunen selv skulle opføre og drive etableringerne, da kommunen så i højere grad blev herre over udseendet, placeringen, evt. fjernelse eller flytning, drift. Stadsingeniøren viste på en plan, hvor man kunne anbringe 20 af den slags, passende fordelt over byen. Stadsingeniørens erklæring oversendtes til stadsarkitekten, som i det væsentligste var enig med stadsingeniøren og erklærede sig 28.1.1888. Det hedder her bl. a.:

»og der er den uheldige Omstændighed ved disses Anbringelse paa Hovedrouterne, hvor de bedst vilde betale sig, at de hensigtsmæssigste Pladser som oftest ere optagne af Pissoirer, som jo ikke a priori kunne antages at ville harmonere med hvad man kunde anbringe i deres umiddelbare Nærhed«.

Maurermeister Heinrich Otto tilskrev 14.2.1888 magistraten om opstilling af 3 af de Albert Tho-

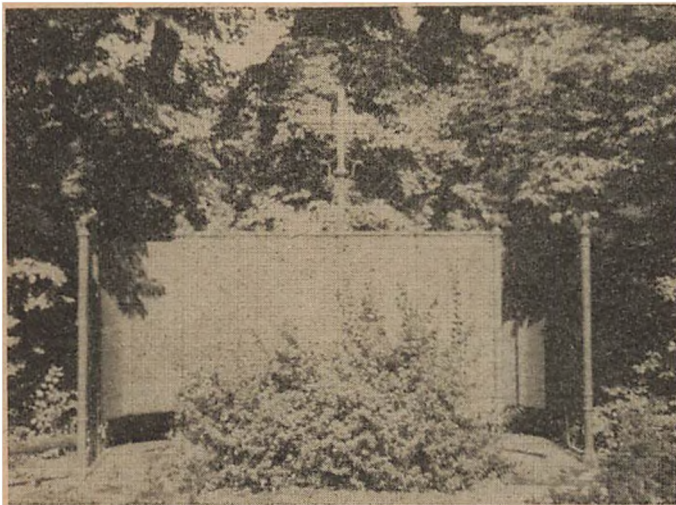
Plan til de nødtrøfts-pavilloner, som skulle opstilles i anledning af udstillingen 1888, men som først blev færdige, da udstillingen var forbi. Ordren blev på tre stk., de blev opstillet på Kongens Nytorv, Sølvtorvet og på Vesterbros Torv. Den på Kongens Nytorv var mest vejrbestandig, den flyttedes 1907 til Nørrebro Runddel og derfra i 1928 til Store Vibenshus, hvor den findes den dag i dag og blot venter på at blive fredet. (Plan i Stadsarkivet, Mag. IV 219/1895).

Højbro Plads, i baggrunden Christiansborg, som nedbrændte 1888.

Midt på pladsen, så man kan se etableringen, står et 4-personers pissoir. Typen er gengivet på omslaget og er muligvis tegnet af arkitekt Dahlerup. Fotografi i By-museet.

Samme type som ovenfor, dog er der opsat et lysstofrør i stedet for gaslygten. Anbringelsen må siges at være meget diskret. Ved Esplanaden – men også andre steder – findes denne type i det skjulte.

mas'ke anstalter (german design, arkitekter: Blumberg & Schreiber, Berlin).

Den store nordiske udstilling i sommeren 1888 nærmede sig, så nu kom der fart i tingene. Man påregnede stort besøg af turister, og så måtte København jo nødtigt stå tilbage i henseende til turist-faciliteter.

Magistraten indstillede 6.3.1888, at man opførte tre af de Thomas'ke etablissementer, et på Kongens Nytorv (mellem Bredgade og Store Kongensgade), et f. eks. ved Helligåndskirken og et på Vesterbros Torv. Inspektionen for Helligåndskirken ville dog ikke vide af den foreslåede placering. Af udtalelserne i borgerrepræsentationen skal fremhæves følgende af ingeniør Holger Hammerich (B.R.F. 1887/88, side 1342):

»Det vilde navnlig i Kjøbenhavn gjøre et besynderligt Indtryk paa Fremmede, om Toilettehusene kom til at præsentere sig paa de smukkeste Pladser, da Fremmede ofte falde i Forundring over, at flere af vore smukkeste Bygninger som Thorvaldsens Museum og Universitetsbiblioteket ligge afsides«.

I udvalgsbetænkningen fremhæves, at de tre huse skulle afhjælpe et savn i »den kommende Sommer, i hvilken Kjøbenhavn forhaabentlig vil blive besøgt af mange Tilrejsende«. »Flertallet gaar ud fra, at slige Bygninger, selv om de iøvrigt blive forholdsvis nette, ikke hører hjemme paa vore smukke Torve eller Pladser, som de kun vil misklæde«.

»... det er dernæst dets (flertallets) Overbevisning, at en stor Mængde Kvinder ville føle sig afskaarne fra at benytte de ny Anstalter, hvis de lægges udsatte for alles Blikke paa de store Færdselsrouter«.

Flertallet foreslog: Vesterbros Torv, Graabrødretorv og pladsen mellem Store og Lille Strandstræde, men mindretallet foreslog at følge magistratens indstilling, »dog saaledes, at Pladsen paa Kongens Nytorv vælges foran Bethelskibet, hvor der da maa ske tillige kunde anbringes nogen Beplantning«.

I diskussionen fremførte professor C. G. Lange disse betragtninger: »Hver Tidsalder har sin Art af Blufærdighed, en Følelse der til enkelte Tider udarter til Snerperi eller Pruderi, til andre Tider slaer over i Raahed«.

Grundejerne ved Store og Lille Strandstræde frabad sig æren, da de mente, at huset ville nedsætte værdien på deres ejendomme.

Efter en forsøgsopstilling på Gammeltorv blev resultatet: Vesterbros Torv, foran Bethelskibet ved Nyhavn og Sølvtorvet.

Husene antoges at kunne blive færdige i første halvdel af august 1888, men de blev først taget i brug 1. december 1888, så turisterne må have klaret sig på anden måde.

Politiken bragte 1.12.1888 en lystig artikel »Nødtørfelige Kabinetter«, hvoraf følgende skal citeres: »Idag aabnes de villaudseende Smaahuse, der i saa lang Tid har pirret Nysgerrigheden, paa Kongens Nytorv, Vesterbros Torv og Sølvgadens Torv. Meningen var, at de skulde have staaet færdige for den store Fremmedstrøm i Sommer«.

»En sirlig, smagfuld og praktisk Julegave fra Stadens vise Fædre til deres kære Bysbørn er Smaahusene«.

Allerede på Forskønnelsesforeningens generalforsamling 29.3.1889 kritiserede brygger Carl Jacob-

sen placeringen af den slags etablissementer på pladserne (foreningens arkiv, protokol I, side 43).

De tre huse viste sig at være meget slidstærke. Det, der blev opført ved Bethelskibet på Kongens Nytorv, blev – da den underjordiske blev lavet her – flyttet til Nørrebros Runddel 1907, og i 1928 blev det flyttet til Store Vibenshus, hvor det står den dag i dag, barmhjertigt skjult af træerne. Det bør fredes nu.

Med klunketidens stigende formelle blufærdighed, blev pissoirer m. m. mere og mere ulidelige.

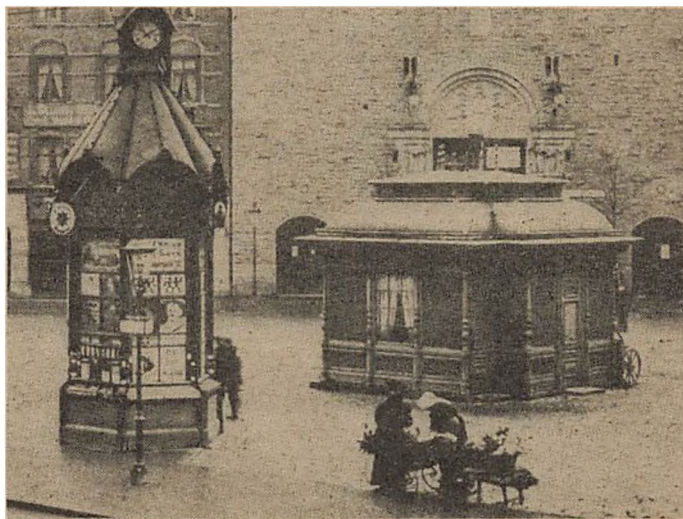
Da disse pissoirer blev stillet op, var belysningsforholdene om aftenen meget dårlige, og derfor måtte man stille dem op, så man vidste hvor de var, og derfor kombinerede man etablisementet med en lygte, hvor dette lod sig gøre, men vel også for at hindre diverse uhumskheder i etablisementerne.

De Ehlerske mavebælte-pissoirer (borgmesteren hed Ehlers, og da man kunne se både ben og hoved, måtte de naturligvis komme til at hedde mavebælte-pissoirer) var ikke blottede for ulemper.

Pavillonen på Kongens Nytorv, anbragt 1888 og flyttet 1907 efter mange års protester og iøvrigt på forslag fra Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse. Fotografi fra ca. 1900 i Bymuseet.

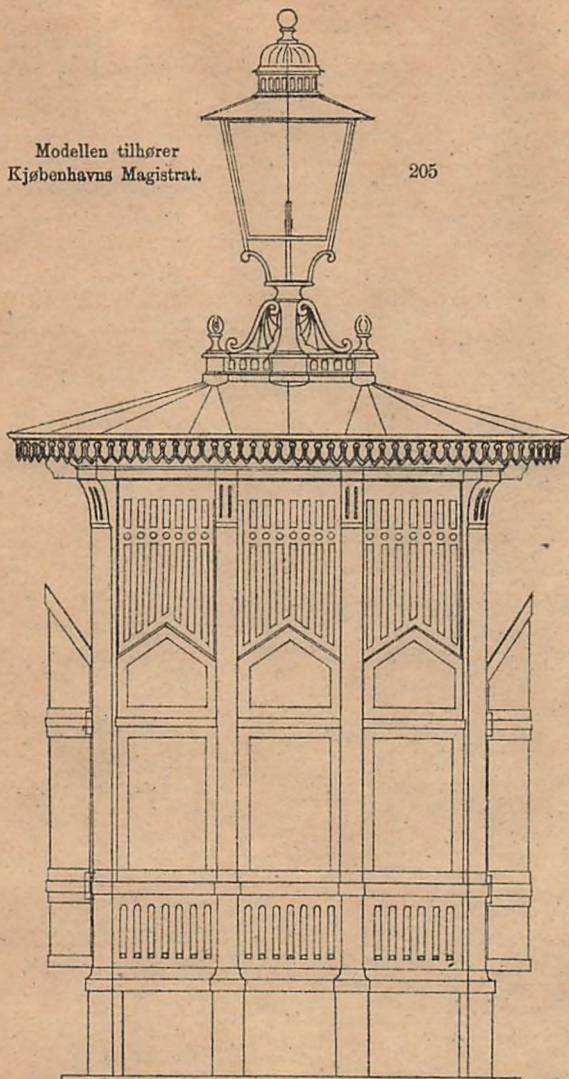

Pavillonen på Vesterbros Torv lige foran Eliaskirken, som dog først blev opført 1906-08, mens pavillonen blev sat op i 1888. Også denne pavillon blev fjernet på Forskønnelsesforeningens initiativ, da denne forening skænkede en brønd til opstilling på torvet 1915. Fotografi i Bymuseet.

Modellen tilhører
Kjøbenhavns Magistrat.

205

Ludvigsen & Hermann, Kjøbenhavn.

Dette pissoir til to personer er, såvidt det kan ses af en påskrift på bagsiden af en tegning i vejkontoret, Stadsingeniørens Direktorat, tegnet af arkitekt V. Dahlerup. Her gengivet efter »Illustreret Katalog A fra Ludvigsen & Hermanns Jernstøberi«, Kjøbenhavn 1908, men typen er ældre – måske fra 1886. Den, som søgte tilflugt til et sådant etablisement behøvede ikke at føle sig helt forladt, for gennem tremmer i øjenhøjde kunne han se, hvad der foregik på gaden.

Blandt ulemperne ved pissoirerne, der havde døre, var støjen. Allerede i november 1888 pålægger magistraten brolægningsinspektøren (Brol. & Vejev. j. nr. 647-1888) »at gennemføre andre Foranstaltninger end Gummipropper til Forhindring af den Støj, som fremkommer ved Dørene til Pissoirerne i Nørrevoldgade ved Frederiksborggade, samt eventuelt, hvis Intet andet kan hjælpe, lade Dørene omlave, saaledes, at Støjen undgaaes«.

Der foreligger dog en klage fra september 1904 (Vej- & Kloakanl. j. nr. 80/1904) over støjen fra netop det samme pissoir, hvorefter der blev sat fjedre på dørene for at hindre dem i at blive slået i.

Allerede i december 1896 (B.R.F. 1896/1897, side 1648) udtales af budgetudvalget, at spørgsmålet om underjordiske nødtørftsanstalter ikke kan behandles videre, før borgerrepræsentationen har udtalt sig.

Allerede i det første januarmøde 1897 (s.st. s.1686) stillede en kreds af borgerrepræsentanter med Torp som ordfører forslag til beslutning om underjordiske nødtørftsanstalter. Først og fremmest var det »et æsthetisk Hensyn«. »Han (d.v.s. ordføreren)

for sit Vedkommende fandt det i-alt-fald mindre tiltalende, at disse Indretninger (f. Eks. den paa Kongens Nytorv), hvor nyttige de end ere, efterhaanden komme til at pryde Byens Pladser, tildeels paa Kongens Nytorv«.

Endelig i 1899 modnedes tanken om at få anlagt en underjordisk anstalt. Der var trang til et etablissement ved Højbro Plads-Amager Torv (B.R.F. 1899/1900, s.739), og budgetudvalget skrev: »Det maa endvidere erkendes, at der allerede af Hensyn til Perspektivet over imod Slotsholmen neppe bør være Tale om en overjordisk Anstalt«. Med el-pumpe var man nu i stand til at bortskaffe spildevandet fra dybtliggende rum, hvad der hidtil havde været en ret afgørende vanskelighed. Og den 9. 12. 1901 åbnedes da den første underjordiske, og den blev indledning til en ny epoke. Man kan vel have lov til at tro, at det er den endelige løsning.

På samme møde talte Lange om anstalten på Grønttorvet, en bindingsværksbygning, tegnet af stadsarkitekten: »En Nødtørftsanstalt burde iøvrigt ikke gjøres saa kjøn, saa den tiltrækker sig Opmærksomheden, saaledes som Anstalten paa Grønttorvet, der er opført midt paa Pladsen og

tager sig ud som en lille Bondegaard«. – Det er som bekendt ikke let at gøre alle tilpas.

V. Koch udtalte om udseendet: »Det var vel uheldigt, at Anstalterne maa ligge paa de mest befærdede Strøg, men man maatte da sørge for, at de blive saa lidet synlige som muligt, og at de faa en passende Form...«.

»De nuværende Anstalter, som ere indforskrevne fra Tyskland ere just ikke tarvelig udstyrede, snarere for rigt, men de røber ikke nogen god smag« (der sigtes til villaerne på Sølvtorvet m. m.).

Mathilde Malling Hauschultz skrev i Berl. Tid. 19. 7. 25 i artiklen »Værn om Københavns Skønhed«, at hun ønskede fjernet »de to ikke just forskønnende Nødtørfthuse (d. v. s. pissoirer), der ligger opad Børsrampen og ved Holmens Kirke, lige paa alfar Vej og i høj Grad skæmmende historiske og ellers maleriske Omgivelser«.

December samme år foreslog stadsingeniøren at få fjernet 4-mands-pissoiret ved Holmens Kirke bl. a. af hensyn til naboskabet til Tordenskjolds statue. Stadsingeniøren blev takket af provst Fenger, som bl. a. skrev: »Selve Anbringelsen paa det Sted var i

høj Grad usømmelig; men hvad der er foregaaet derude af modbydeligt Svineri mellem Mandfolk er endnu værre«.

Da borgmester Hedebo 1928 (B.R.F. 1927/28 s. 2031) foreslog etablissementet flyttet fra Nørrebro Runddel til Vibenshus, udtalte han, at der var dissens mellem de økonomiske, som vil have anstalten lagt frit frem, og æsteterne, som vil anbringe den så diskret som muligt. Æsteterne sejrede. Etablissementet fylder i år 75 år, først stod det på Kongens Nytorv 19 år, så på Nørrebro Runddel i 21 år og nu 35 år ved Store Vibenshus. Det var vel nok kram.

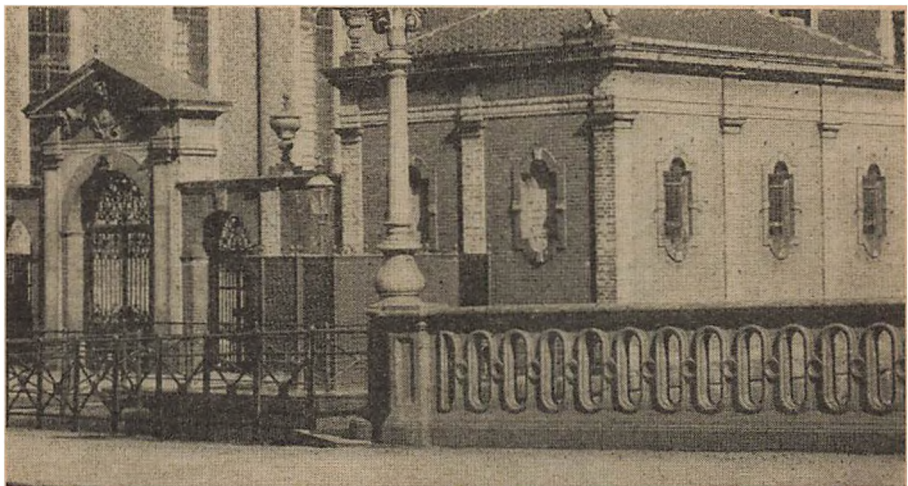
I en af Forskønnelsesforeningen rejst sag om en sanering af Nyhavns Hoved (ved Kongens Nytorv) udtalte direktør H. Bing (B.R.F. 1905/06, side 469) om en anden placering af det fornødne etablissement: »Man tænkte... paa en Plads... som... var ret diskret, en Behagelighed for dem, som lægger Vægt paa, at et saadant Sted skal kunne besøges under visse diskretionære Hensyn. Ingen kunde ane, om de, som begav sig derhen, vilde have Billet til Forestillingen i Det kongelige Theater, om de foretrak at gaa ind i Café à Porta, om de havde

1905/06

Et af de sidste pissoirer af den overfor side 27 viste type var placeret på Roskildevej. Man ser at der – meget betænksomt – var anbragt en bæk, hvor de medbragte damer kunne hvile sig mens herrerne betjente sig af etablissementet.

Pissoiret ved Holmens Kirke blev stillet op i 1902, da det tidligere viste pissoir på Højbro Plads blev flyttet af hensyn til Absalon og samtidig på grund af den underjordiske på Amagertorv.

Amagertorv.
Blåksprutten fore-
stillede sig 1900,
hvordan den
underjordiske ville
forme sig. »Der er
Én dernede«
hedder billedet.

Den underjordiske
står i fare for at
blive glemt på grund
af de mange bænke,
urtepotter og meget
mere, som gågaden
har ført med sig.
Foto 1963.

Ærinde i Magsin du Nord, eller om de hørte til det lykkelige Mindretal, der hæver Penge i Handelsbanken«.

Forskønnelsesforeningen har gentagne gange henstillet til magistraten, at nødtørftshusene blev anbragt mere diskret (f. eks. i 1911, 1919 og 1929). Undertiden efter opfordring fra medlemmerne. Et citat af skrivelse fra 1923 til foreningen fra en dame fortjener at blive reddet fra glemsel:

Det drejer sig om fjernelse af herretoiletet fra Rådhuspladsen (bjælkehytten). »Som det er nu, en Skandale, at se Mandfolkene i Kø foran, holdende sig paa Maven for at komme ind, og ud derfra knappende Bukserne henad Raadhuspladsen, og om Sommeren er det en slem Stank, den udbreder«.

Forskønnelsesforeningen gav sikkert udtryk for den offentlige mening, når den gang på gang i årenes løb gik ind for fjernelsen af de fritstående etableringer. Da Berlingske Tidende i december-januar 1932/33 havde en konkurrence »Hvorledes vilde De forskønne København?«, foreslog 2 indsendere således, at alle nødtørftsanstalterne skulle lægges ned under jorden.

Disse bestræbelser har mødt velvilje i kommunalbestyrelsen, og magistraten har med virkning fra 31. 5. 1948 udnævnt de offentlige nødtørftsanstalter til offentlige toiletter, et udtryk for sproglig blufærdighed.

Mens dette kan dokumenteres gennem kommunalbestyrelsens forhandlinger, er det ikke lykkedes fuldt ud at dokumentere følgende historie:

Det fortælles, at der på den underjordiske ved Nyhavn skelnedes hårfint i skiltene, så der stod Mænd og Kvinder, når man kom fra Nyhavn, Herrer og Damer, når man kom fra Kongens Nytorv. Forklaringen synes at være den, at de gamle skilte skiftes ud, efterhånden som de trænger til det, og da tidens krav lyder på, at skiltene skal bære betegnelsen herrer og damer, må de gamle skilte med mænd og kvinder forsvinde.

Litteraturlisten er i og for sig uden betydning, da den hverken er helt eller halvt fuldstændig.

Den er fortrinsvis anbragt af typografiske årsager.

Hovedværker

Chevallier, Gabriel: Forargelsens Hus. Carit Andersens Forlag, København 1949.

Callisen, Henrich: Fysisk-medizinske Betragtninger over Kjøbenhavn. 1. del 1807 s. 195, 197.

Hornemann, E.: Om adskillige Mangler ved den offentlige Renlighed, Kjøbenhavn 1874 s. 13, 17, 35

Dagsbefalinger... for Kjøbenhavns Politi 14.11.1876.

Politiken 15.3.1886, 1.12.1888, 16.1.1902.

Politiken 4.10.1949: »Forargelsens hus« (Kongens Have).

Berl. Aft. 11.6.1940: Flemming Bergsøe: »Københavns honnøtte Ambitioner«.

Socialdemokraten 16.1.1958: »Der klages over for få toiletter i København«.

Kristeligt Dagblad 27.1.1943: »København savner offentlige Toiletter«.

Ekstrabladet 6.10.1949: »Forargelsens huse«.

Politivennen

- 1798 s. 222-224, 1802 s. 3661 (Ulemper)
1800 s. 1560, 1805 s. 5738-41 (Rundetårn), 1806 s. 6897
1806 (7048 pkt. 3)
1816, 1 side 244-45, 658 (Råd- og Domhuset)
1823 s. 6716-17 (Trinitatis Kirke)
1826 s. 268-69, 733-34 (Hovedvagten)
1827 s. 281 (Hovedvagten)
1828 s. 863-64, 873 (Trinitatis kirke)
1835 s. 124 (Skilderhus ved Kattesundet)
1834 s. 785 (Nybørs)
1837 s. 325 (Rosenborg Have)
1838 s. 354-55 (Amalienborg)
1839 s. 106, 237, 343 (Amalienborg m. m.)
1843 s. 228 (Hovedvagten)

Særligt prominente arkivsager

Br. & Vv. 481/1887 skriv. 27.10.1887 fra Københavns magistrat til brolægningsspektøren om pissoiret på Gammeltorv.

Danish design

Koloreret udkast af arkitekt Dahlerup til pissoir sag 883/1887 (mag. IV. 219/1895).

Mere design

Udkast til nødtørftsanstalt i bindingsværk, stadsarkitekten 28.1.1888. (mag. IV. 219/1895).

Klager

V. & K. 66.1913 over smækken med døre.

Br. & Vv. 278/1862, klager fra 3 husejere over forholdene ved Hovedvagten.

Borgerrepræsentationens forhandlinger

hvorved bemærkes, at de offentlige nødtørftsanstalter (som rubrikken hed i mange år) i stilhed er udnævnt til »de offentlige toiletter«. 31.5.1948.

Særligt fremhæves følgende:

1869/70 s. 76 (Graabrødretorv)

1876/77 s. 761 f. f. (Kongens Nytorv)

1888/89 s. 40 (Udvalgsbetænkning)

1889/90 s. 793 (Grønttorvet)

1896/97 s. 1686 f. f. (Om underjordiske anstalter)

1899/1900 s. 738 (Amagertorv-Højbroplads)

1901/02 s. 1203 og tillægget

1904/05 s. 1045 (”Ærlighed er den bedste Politik”)

1905/06 s. 469 (Nyhavn)

1906/07 s. 1055 (Flytning fra Nyhavn til Nørrebros Runddel)

1912/13 s. 1649 (Vesterbros Torv)

1918/19 s. 2685 (Grønttorvet)

1927/28 s. 2031 (Flytning fra Nørrebros Runddel til Store Vibenshus)

1940/41 s. 1765 f. f. (Rådhuspladsen, Nytorv)

1946/47 s. 1673 (Flere toiletter)

V. Malling: »Forargelsens Huse« udsendes som publikation for Forening for Boghaandværks Københavns-afdeling.

Den er trykt i Thejls Bogtryk og tilrettelagt af Erik Ellegaard Frederiksen SIG. Skriften er Monotype Times. Clichéerne fra AS Paul Bergsøe & Søn Trading. Teksten er trykt paa Imiteret Bøttepapir og illustrationerne paa Toilet-papir nr. 00 fra De forenede Papirfabrikker.

Bogen er samtidig udsendt af Pfizer AS.

